

Over de voeding in ontstekings-ziekten en koortsen

<https://hdl.handle.net/1874/295838>

II

5

OVER

DE VOEDING IN ONTSTEKINGS-ZIEKTEN EN KOORTSEN.

5

OVER
DE VOEDING IN ONTSTEKINGS-ZIEKTEN EN KOORTSEN.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. G. J. LONCQ, C. J. Zⁿ.,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GENEESKUNDE,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAT

EN

VOLGENS BESLUIT VAN DE GENEESKUNDIGE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Geneeskunde

AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

TE VERDEDIGEN DOOR

DANIËL DE BRUIJN,

GEBOREN TE VREELAND,

op Zaterdag 21 Maart 1863, des namiddags ten 5½ ure.

UTRECHT — NOLET & ZOON. — 1863.

THE HISTORY OF THE

ROYAL SOCIETY OF LONDON

IN THE SEVENTEENTH CENTURY

BY JOHN VAUGHAN

AAN

MIJNE DIERBARE OUDERS,

MIJNE HOOGGEACHTE LEERMEESTERS,

MIJNE VRIENDEN.

INLEIDING.

De diaetiek bekleedt eene gewigtige plaats in de Therapie. Verwaarloosd door de polypharmacie en polyjatrie is zij langen tijd in vergetelheid geweest. Tegenover deze geneeswijze heerschte weldra met alle kracht de Natuurgenezing, vertegenwoordigd door de Weener- en Pragerschool, die met hare exspectative methode in de hand, de diaetetica in al hare eer herstelde. Door die school kwam de groote invloed regt duidelijk aan het licht, die de diaetetica in haren geheelen omvang op de herstelling van vele ziekten uitoefent.

Voedings- en andere diaetetische voorschriften ter bewaring der gezondheid, zooals de geschiedenis der geneeskunde aangeeft, vinden wij reeds bij de Egyptenaren, Hebreërs en andere volken der oudheid; doch Hippocrates komt de eer toe de diaetetica het eerst tot een gedeelte der therapie gebragt te hebben.

Met alle regt mag zij in deze eene plaats beslaan: zonder haar toch kan van genezing naauwelijks sprake zijn, want wat toch kan men van geneesmiddelen ver-

wachten, wanneer het diaetetisch régime ontbreekt? Nog te dikwerf wordt men in zijne verwachtingen teleurgesteld, wanneer het betreft de werking en den invloed der geneesmiddelen op ziekten, daarentegen verkrijgt men meer en meer zekerheid, dat door getrouwe opvolging en behartiging van diaetetische voorschriften, niet alleen aanwezige ziekten genezen, maar ook het ontstaan daarvan voorkomen worden.

Een woord over een gedeelte der diaetetica, namelijk over de voeding in ontstekings-ziekten en koortsen zullen de volgende bladzijden bevatten; vooraf echter zullen wij een algemeenen blik slaan in die ziekten zelve, haren aard en den invloed nagaan, dien zij op het organisme uitoefenen.

Eenige algemeene opmerkingen betreffende
ontstekings-ziekten en koorts.

Bij de oude schrijvers komt de verdeling van ziekten naar haar verloop, in acute en chronische reeds voor. Men besloot hiertoe uit den absoluten duur. Zelfs eene bepaalde grens achtte men voor acute ziekten noodzakelijk; de 21ste dag moest bij de ouden alles beslissen. Zij, die korter duurden, ontvingen den naam van morbi acutissimi, peracuti, subacuti, enz. Vervolgens had men het oog op de aan- of afwezigheid van koorts. Hippocrates noemde die aandoeningen acute ziekten, waarbij de koorts in het algemeen aanhoudend is. Eindelijk kwam in aanmerking het regelmatig verloop met een geregelden overgang, òf in genezing, òf in dood. Daargelaten eene beoordeeling dezer verdeling, vinden wij toch doorgaans de acute ziekten gekenmerkt door een betrekkelijk snel en regelmatig verloop, koorts en verhoogde stofwisseling.

Haar karakter is afhankelijk van het individu. Treedt zij op in een krachtig, onverzwakt organisme, dan zijn de verschijnselen, vooral bij ontsteking, het levendigst uitgedrukt. De ontsteking heeft dan een sthenischen of activen vorm, zoo als men het noemt, de circulatie is versneld, eene verhoogde plastische werkdadigheid ligt

aan haar ten gronde, dien ten gevolge verhoogde temperatuur; het vezelstofgehalte des bloeds is aanmerkelijk vermeerderd, zooals wij zien bij rheumatismus, pneumonie, pleuritis, enz. Op eene andere wijze verhoudt zich de zoogenaamde asthenische of passive vorm. Deze komt doorgaans voor bij slecht gevoede of door buitensporigheden en andere ongunstige leefwijze verarmde individuen. Die vorm is meer hardnekkig en gevaarlijk. Meestal vindt men hier eene vertraagde circulatie, met stases, hypostases en vaatverwijdingen. Deze vorm kan nog ontstaan uit den sthenischen, zoodra de ontsteking van eenigen duur is, of met eene snelle uitputting van krachten gepaard gaat.

Zoodra de ontsteking in een of ander orgaan ontwikkeld is, blijft de aandoening zelden tot dat deel begrensd, maar brengt eene stoornis in den algemeenen toestand te weeg. Er ontstaat koorts, wier aanwezigheid eene stoornis in de circulatie en het zenuwleven aan geeft, en behalve deze merkt men nog op stoornis in de voeding en in de afscheiding. Zelfs bij acute ontsteking van een of ander slijmvlies, waar de ontstekingsverschijnselen niet zelden eene slechts zeer geringe hoogte bereiken, en meer tot de oppervlakkige lagen van het vlies beperkt zijn, zien wij een eigenaardigen invloed op den algemeenen toestand, die wel is waar nu eens meer een zuiver ontstekingsachtig karakter, dan eens meer enkele kenteekens van het typhoïde karakter oplevert.

Met betrekking tot de verschijnselen, hebben de ontstekingsziekten veel overeenkomst. Meestal kondigen zij zich aan door een gevoel van huivering, rilling en afgematheid, waarop spoedig een algemeen hevige koortstoe-

stand volgt, met snellen pols, heete huid, veel dorst, weinig urinclozing, pijn.

De invloed, dien zij op het organisme uitoefenen, is altijd nadeelig. De verhoogde hartswerking en snelle circulatie bevorderen het verbruik van zuurstof, en doen de ontwikkeling van warmte toenemen. De stofwisseling is verhoogd; vaste en vloeibare bestanddeelen des ligchaams worden niet zelden door haar langs longen, huid en nieren bovenmatig uitgescheiden. En waar niet naar evenredigheid en beantwoordende aan den toestand der spijsverteringsorganen voedsel kan worden toegevoerd, daar wordt eene grootere hoeveelheid stikstofhoudende elementen ten koste van het ligchaam geoxydeerd, en uitputting is het gevolg.

De aard en de vorm van het ziekteproccs, de zetel der aandoening, en hare uitbreiding bepalen alle den meerderen of minderen invloed der acute ziekten op het organisme.

„Ziekten die zeer snel verloopen (*morbi acutissimi*),” zegt Wunderlich, „hebben meestal een doodelijk einde, dewijl zij weinig toegankelijk zijn voor eene heilrijke therapie. Het sthenisch karakter zal het individu krachten benemen, het asthenische zal het tot uitputting leiden.” In die ziekten, waar de spijsverteringsorganen behoorlijk kunnen werken, zal eene te groote uitputting kunnen voorkomen worden, terwijl eene ontstekingsachtige aandoening van die organen, welke indirect voor het leven noodzakelijk zijn, of de noodlottigste gevolgen met zich brengt, of het organisme zeer sterk verzwakt. De aanwezigheid van veel exsudaat is evenmin zonder invloed,

eensdeels omdat het de functie van nabijzijnde organen belemmeren kan, anderdeels omdat het gevormd wordt uit stoffen, die ook tot instandhouding van het organisme dienen kunnen, en daaraan onttrokken zijn.

Onderscheiden van den invloed van zuivere ontstekingen, is dikwijls die, welke zoogenaamde katarrhale ontstekingen op het organisme hebben. De koorts, die deze vergezelt, wordt altijd van eene grootere en langer aanhoudende uitputting der krachten gevolgd. De pols wordt kleiner en wecker, en zooals Lebert zegt, leert de ondervinding, dat zelfs bij schijnbaar hevige plaatselijke ontsteking bloedontlastingen minder goed verdragen worden.

De meeste acute ziekten werken storend op de spijsverteringsorganen, inzonderheid de ontsteking die in het kanaal zelve kan voorkomen, zooals bij Gastritis. Bij deze wordt in het eerste stadium geen of weinig maagsap afgescheiden. In de latere heeft er wel eene vermeerderde secretie plaats, doch deze bestaat hoofdzakelijk uit slijm, waardoor de werking van het maagsap verminderd en de spijsvertering abnormaal wordt. Het slijmvlies der maag wordt met eene taaije slijmlaag bedekt, eene moeilijke vertering van eiwitachtige lichamen is het gevolg. Evenzoo bij ontsteking van het slijmvlies der darmen. In het begin verminderde secretie, dus verstopping, later door overvloedige afscheiding en vermeerderden motus peristalticus — ruime ontlasting.

Bij de overige acute ziekten vindt men dikwijls weinig of geen eetlust, walging, misselijkheid, braking, bij sommige diarrhoea, bij andere constipatie. Deze verschijnselen kunnen zelfs op den voorgrond treden, en die welke

van het aangedane orgaan afhangen, geheel verbergen, zooals somtijds bij pneumonie plaats heeft. Ook bij alle acute koortsen doen zich stoornissen in de spijsvertering voor. Met schrijft dit toe aan verminderde secretie van het maagsap, op grond dat in de eerste tijdperken van koortsige ziekten alle secreties verminderd zijn. De buikverstopping kan hier, zoo ook bij hersenziekten, van aanbelang zijn en zich tegen alle kunstmiddelen verzetten.

Niet zonder invloed zijn de acute ziekten op het bloed. Ligt aan haar een ontstekingstoestand van eenig aanbelang ten gronde, dan is de gewigtigste verandering vermeerdering van het fibrinegehalte. Overigens merkt men op, dat het aantal gekleurde bloedligchaampjes afneemt. Bij aanmerkelijke exsudaten verminderen de vaste bestanddeelen van het bloedvocht, hoofdzakelijk het albumengehalte; bij geringe exsudaten is deze vermindering van geene beteekenis. Het verlies aan eiwit van het bloed wordt aangevuld door vermeerdering van water en van zouten; het bloed wordt dan hydraemisch. Zij hebben aldus een anaemischen toestand van het bloed ten gevolge, deels door de ziekte zelve, deels door hare behandeling (bloedonttrekking). Te dien opzichte komen vooral in aanmerking langdurende koortsen, ziekten van het spijsverteringskanaal, het tijdperk van grijze hepatitis in pneumonie, enz. De verschijnselen van anaemie compliceren dan die der ziekte, en wij moeten dan het ergste vreezen, indien de anaemie tot de hersenen is voortgegaan.

Over de voeding in ontstekings-ziekten.

Alle acute koortsige ziekten hebben tot eigenschap krachtsvermindering, en, waar niet naar evenredigheid toegevoerd wordt, is uitputting een noodzakelijk gevolg. Voorzeker, eene gewigtige reden om den lijder niet van die stoffen te onthouden, die het verlies zouden kunnen vergoeden! Echter worden wij hier aan verschijnselen gebonden, die uit de ziekte voortvloeiende ons een leiddraad geven, volgens welken eene diactetische behandeling kan ingesteld worden. Het karakter, het tijdperk der ziekte, de plaats waar zij gezeteld is, de toestand van het individu, de staat der spijsverteringsorganen moeten daarbij in aanmerking komen. Bovendien verdienen nog de aandacht de stoelgang, de eetlust, het instinct der lijders, de functionele toestand der longen, nieren, huid en van het circulatiestelsel, de eigene warmte, de toestand der krachten, de gevoeligheid en de prikkelbaarheid van het geheele gestel. Doch zonder de waarde van eene dezer bijzonderheden eenigermate te kort te doen, moet de toestand van het individu ten opzichte zijner krachten en bloedmenging in 't bijzonder gemeld worden.

Aan de diaetetica is opgedragen toediening of onthouding van voedsels te bevelen, verder hunnen aard, de hoeveelheid en de wijze van aanwending te bepalen. Zij moet letten op toevoer of beperking van het voedsel, op regeling der uitscheidingen; vooral moet het dikwijls haar streven zijn in geenen deele het ziekteproces te storen of tegen te werken, noch de werking der geneesmiddelen te belemmeren. Alles wat hieraan niet kan voldoen, moet zij trachten te verwijderen, of zich onthouden van de aanwending. Zij moet zich gronden op het wezen en het karakter der ziekte, daaraan geheel en al beantwoorden, en met de therapeutische behandeling hand aan hand gaan. Immers eene ziekte met een sthenisch karakter, waar eene antiphlogistische geneeswijze zich doorgaans heilzaam toont, waar men trachten moet naar eene vertraging der circulatie, naar vermindering der temperatuur zal eene, zoo niet onthoudende, dan toch verzwakkende dieet eischen, terwijl men bij eene ziekte van een adynamischen aard spoedig meer versterkende voedsels zal kunnen toedienen. Beide ziektekarakters hebben daarom aanleiding gegeven om verschillende soorten van dieet te onderscheiden, zooals: de verzwakkende, strenge dieet, en de versterkende, voedende dieet. De eerste wordt voorgesteld door een bepaald soort van stoffen uit het plantenrijk, tot voedsel van gezonden niet toereikend; de laatste bevat meer bestanddeelen die regtstreeks het verlorene kunnen herstellen, welke men te zamen vat onder den naam van dierlijk voedsel.

Men moet niet uit het oog verliezen het tijdperk der ziekte. In de meeste acute ziekten, vooral die met een

koortsigen toestand gepaard gaan, zal men verplicht zijn, in den beginne de onthoudende dieet aan te wenden, dewijl alle opneming van spijsen aanleiding kan geven tot versnelling der circulatie, verergering der verschijnselen, tot complicatie met gastricisme. In het algemeen beantwoordt alsdan een bedarend régime, namentlijk rust van het ligchaam en van den geest, vermindering van gemoedsaandoeningen, eene meer koele dan warme echter gelijkmatige temperatuur, ligte bedekking, reine drooge lucht, verder een dunne waterrijke kost, een genoegzame drank, welke dikwijls, en niet in te groote hoeveelheid op eenmaal, moet gebruikt worden, eerst slijmachtige afkooksels, later zuiver gekookt water, de gerstendrank met toevoeging van citroensap, azijn, honigazijn, wijnsteenzuur, en bij voorkomende zwakte met toevoeging van een weinig goeden ouden wijn. Dan zal het ook nuttig zijn, afkooksels van brood (*Dec album Sydenhami*) met wijn en een à twee eijeren vermengd, toe te dienen. Bij aanwezigheid van diarrhoea komen afkooksels van sago, arrowroot, ciwit, bij behoefte aan ontlasting afkooksels van rozijnen, pruimen, zoete wei te pas.

Toonen de lijdens reeds in het begin der ziekte een zekeren graad van zwakte of uitputting, men zal dan reeds tot de wezentlijke voedingsmiddelen zijne toevlugt kunnen nemen. Dunne broodsoep met een versch ei gemengd, bouillon van hoenders of kalfsvleesch, goed doorbakken brood komen dan in aanmerking. Intusschen is het raadzaam deze bij voorkeur in kleine godcelten ten tijde der remissie, of, waar deze zeer kort is, op het einde der exacerbatie, zoo veel mogelijk is, toe te dienen.

Eene bijzondere diaetetische behandeling bij acute ziekte met koorts vergezeld, geeft Todd aan ¹⁾. Reeds voor 20 jaren kwam hij op de gedachte om koortslidders door eene voedende dieet met wijn of brandewijn te behandelen, en dewijl hij daarvan zeer gunstige resultaten zag, bragt hij deze geneeswijze ook bij andere ziekten over, tot hij eindelijk pneumonie en meningitis op dezelfde wijze behandelde. De dieet bestaat in het toedienen van bouillon uit biefstuk getrokken, welke meer een vleesch-extract gelijkt. Van deze nuttigde de lijdens tot op 40 oncen (medic.) daags. Hij wendt den franschen brandewijn (cognac) of den jenever aan, in eene gift van een half once alle uur, of zelfs alle half uur. In plaats van brandewijn geeft Todd ook wijn (Portwijn of Xeres) in grootere giften. Vele engelsehe geneesheeren verbinden den wijn met den brandewijn, welken zij dan doen afwisselen met Porterbier. Indien aanmerkelijke irritatie van de maag of misselijkheid aanwezig is, dan wordt de wijn in vereeniging met sodawater gegeven. Waar de diaphoresis bevorderd moet worden, spiritus mindereri, carbonas ammoniac met alcohol. Deze behandeling, zegt Todd, is in het algemeen in alle gevallen geïndiceerd, waar de pols frequent en tegelijk klein is, onverschillig welke de ziekteoorzaak, of waar de ziekte gelocaliseerd is. Hoe sneller en zwakker de pols is, des te grooter moet de dosis der voedings- en prikkelende middelen zijn, en in des te kleinere tusschenruimten moeten zij toegediend worden. Hetgeen hij met deze behandeling

¹⁾ Canstatt's Jahresbericht, 1855, IV, Band.

bercikt, valt sterk in het oog, want de frequentie van den hartslag wordt verminderd en de pols wordt spoedig vertraagd, en met deze verminderen de korte respiratie en temperatuur, en zooals opgegeven wordt, wordt de duur der ziekte aanmerkelijk verkort. Deze analeptische kuur heeft zich, naar verzekerd wordt, nuttig getoond in alle vormen van erysipelas, bij pneumonie, pericarditis, endocarditis, typhus abdominalis en exanthematica, scarlatina, variola, peritonitis puerperarum, ontstekingen van het oog, enz.

Zoo als bekend is, gaan de engelsche geneesheeren van het beginsel uit, dat men ook bij koortsige ziekten de krachten van den lijder door eene voedende, aan de spijsverteringsorganen beantwoordende dieet moet ondersteunen, en dat zij door deze behandeling dikwijls gunstige resultaten verkregen hebben. Echter is deze behandeling niet nieuw. Het Brown'sche stelsel, dat ook zijne aanhangers zelfs buiten Engeland gehad heeft, hetwelk aan alle ontstekingsziekten een asthenisch karakter toekende, behandelde deze lijders evenzoo met wijn, opium en campher; en deze therapie heeft een langen tijd geheerscht, misschien door dat het toen heerschende ziektenkarakter het vorderde, later althans is dit dogma allengskens verloren gegaan, niets nalatende dan eenige bladen in de geschiedenis der geneeskunde. Wij ontkennen niet, dat het ziekte-karakter eene dergelijke behandeling eischen kan, en wij meenen dat zulks het geval was bij de lijders van Todd, ten minste de frequente, kleine pols bevestigt dit, maar zouden dan nog zulke giften voedende en exciterende middelen, reeds in het begin der

ziekte aangewend bij onze lijders schoone resultaten geven? Wij betwijfelen dit en brengen het gezegde van Boerhaave, dat „Hollanders op eene andere wijze dan Franschen moeten behandeld worden,” van toepassing op den Engelschman. Wij zijn overtuigd, dat de therapeutische en diaetetische behandeling zich moet rigten, naar den aard en het wezen der ziekte, en naar de constitutie van den lijder.

Alle behartiging verdient de diaetetische behandeling in het herstellingstijdperk. Daar kan zij, goed en met rede aangewend, oogenblikkelijk de schoonste voldoening vinden, terwijl het geringste verzuim ons in een moeilijk te ontkomen labyrinth voert. Daar kan zij ook door toevor of beperking van dieet vele naziekten voorkomen, wier genezing zoo menigmaal alle pogingen van den geneesheer trotseeren.

Alle reconvallescenten verkeeren in het algemeen in eenen toestand van anaemie of hydraemie, afhankelijk van de meerdere of mindere hevigheid en van den duur van het ziekteproces, van het stofverbruik of van het verlies, dat er per anum of per renes mogt plaats gehad hebben. Van dezen toestand zijn zij zich zelven dikwijls bewust, want alhoewel zij het gevoel hebben van een nog al bevredigend welzijn, hebben zij bij iedere verandering van ligging, of bij de minste beweging de overtuiging, dat zij zwak zijn.

De spijsverteringsorganen verdienen bij hen alle opmerking. Hunne functies geven zich spoedig te kennen, door eetlust, door begeerte naar voedsel, dikwijls door een gevoel van zeer sterken honger.

Bij eene goede en voorzigtige keuze, betreffende den aard en de hoeveelheid der voedingsmiddelen, heeft de digestie doorgaans behoorlijk plaats. Het is echter raadzaam van de spijsvertering niet te veel te vorderen, daar moeilijk te verteren spijzen en prikkelende stoffen meestal niet verdragen worden, en zelfs de voorzigtigste voeding, in het begin der herstelling, dikwijls na het eten, een gevoel van hitte, voorafgegaan door huivering, daarbij versnelde circulatie verwekt. Een geringe stoelgang, die zelfs tot verstopping kan overgaan, is een in dit tijdperk nog al voorkomend symptoom, dat afhankelijk kan zijn, hetzij van het gebruik van weinig faeces gevende, of de ontlasting niet bevorderende voedingstoffen, hetzij van de geringe darmbeweging door een atonischen toestand van het darmkanaal; terwijl daarentegen excessen in de dieet dikwijls gevolgd worden door diarrhoea. In het algemeen moet de recoualescent weinig te gelijk en dikwijls eten, zich niet tot eten dwingen en nooit zooveel gebruiken, tot hij volkomen verzadigd is. Echter komt het soms voor, dat de eetlust geheel en al ontbreekt, maar terugkeert na iets genuttigd te hebben. In dit geval is behoefte aan voedsel aanwezig, maar de lijders zijn daarvan zich niet bewust; noodzakelijk is het alsdan, hen te overtuigen, iets te moeten gebruiken.

De toestand der spijsvertering moet altijd beslissen over den aard en de hoeveelheid der spijzen, waarbij de constitutie en de individualiteit van den lijder niet vergeten mag worden.

Hoofdzakelijk zijn in dit tijdperk nuttig de voedende, weinig prikkelende soepen, bouillons, vleesch en ge-

kookt ooft, alzoo een gemengd dierlijk en plantaardig voedsel. Het is echter te verkiezen om met deze voeding trapsgewijze te beginnen, en de herstellingskuur te openen met een uitsluitend plantaardig en melkdieet. Meel-spijzen en andere zetmeelhoudende zelfstandigheden, zooals sago, arrowroot, rijst, brood, beschuit, moessoorten, die veel plantenslijm bevatten, zooals scorzoneren, komen dan in aanmerking, waarbij nu en dan gevoegd kunnen worden eijeren en bouillon.

Moet het laatstgenoemde als krachtgevend middel aangewend worden, dan geve men de voorkeur aan de bereidingswijze door Liebig aangegeven, daar de gewone bouillon meer prikkelende eigenschappen en geene voedende bezit; immers de gewigtigste bestanddeelen van het vleesch vindt men in dezen niet terug; de eiwitachtige lichamen, welke door koking onttrokken worden, stremmen en worden afgeschept, terwijl lijm, weinige zouten, extractiefstoffen, die alle zeer weinig waarde voor de voeding hebben, in den bouillon terugblijven. Virchow stelt het in werking op céne lijn met thee en koffij als opwekkend middel, werkende op het zenuwstelsel, en kent daarentegen aan het *infusum carnis salitum frigide paratum* van Liebig alle eigenschappen toe, om voedend en daardoor versterkend te werken.

Met de toediening van melk lette men vooral op de digestie. Vele individuen ondervinden na het gebruik looze brakingen, zuur in de *primae viae*, diarrhoea; anderen vordragen de melk niet, dan verdund met water, of met toevoeging van suiker. Het is alzoo noodig, de toediening van melk geheel naar de eigendommelijkheid

van het individu in te rigten. Waar langen tijd de melkdieet moet volgehouden worden, beginne men zeer voorzigtig de kuur, door eene kleine hoeveelheid, met groote tusschenpoozen, toe te dienen. Onder de melksoorten is koemelk te verkiezen, van welke men in den beginne de boter kan afroomen, vervolgens ezellenmelk, geitenmelk, enz. Wordt deze dieet goed verdragen, dan kan men langzamerhand tot de nog meer voedende stoffen overgaan. De verschillende vleeschsoorten komen dan in aanmerking, in vereeniging met de goed verteerbare groenten. Met betrekking tot de verteerbaarheid, is vleesch van jonge dieren te verkiezen, boven dat van oudere, gevogelte boven eenig ander; want naar den leeftijd der dieren is er een verschil in de chemische samenstelling en mechanische verhouding van het vleesch. In de jeugd zijn de primitiefbundels der spieren dunner en gemakkelijker oplosbaar, terwijl zij armer zijn aan extractiefstoffen. Het kleine getal van deze laatsten is oorzaak, waarom het vleesch van jonge dieren minder prikkelend werkt en een minder krachtigen smaak heeft, dan dat van oudere. Varkensvleesch is tevens arm aan deze laatste stof, wild rijk. Verder maakt de wijze van bereiding verschil: gebraden vleesch behoudt meer voedingsstoffen dan gekookt vleesch. Alle vleeschsoorten vereischen echter reeds eene goede spijsvertering, en aanwezigheid of vorming van geconcentreerde spijsverteringssappen. Het slijmvlies der maag wordt meer door hen geprikkeld, en langeren tijd verblijven zij in de maag en dunne darmen, vóórdat de voedzame bestanddeelen opgelost, omgezet en opgeslorpt zijn.

Nog gedurende langen tijd, zal het dikwijls noodig zijn alle prikkelende, moeilijk verteerbare, en veel faeces gevende, of flatulentie verwekkende spijsen te mijden, maar zich ook niet alleen te bepalen bij de indifferente en smaaklooze stoffen, en hoofdzakelijk eene dieet te houden van eiwitachtige ligchamen met groenten en amylacea, waaromtrent de ondervinding leert, dat zij genoemde bezwaren niet opleveren. Men wachte zich vooral te spoedig tot een krachtig en prikkelend dieet over te gaan, indien zulks de constitutie van de lijder niet gebiedt, daar het noodlottige gevolgen na zich kan slepen, en den lijder bijna zeker terugvoert. Verder mag men de excreties niet uit het oog verliezen; deze moeten een behoorlijken gang gaan, en waar zij bevorderd of verminderd moeten worden, trachte men dit door diaetetische middelen te bereiken.

Overigens is het een noodzakelijk vereischte, om bij ontstekingsachtige, catarrhale of saburrale aandoening der spijsverteringsorganen, van deze zoo min mogelijk te vergen; onthouding van voedsel zal dan dikwijls moeten aanbevolen worden. Insgelijks zal men bij aandoening van andere organen, zoo min mogelijk stoffen invoeren, die hunne werking zouden kunnen aanzetten, zooals voedsels die eene eigenaardige werking hebben op het een of ander orgaan; onder anderen mag genoemd worden aspergie, die eene exciterende werking bezit op de pis en geslachtsorganen.

Nog dient gemeld te worden dat het instinct van den lijder dikwijls spijsen en dranken verlangt, die niet beantwoorden aan het geneesplan, of wier toediening verer-

gering der verschijnselen doet vreezen; en toch zijn er voorbeelden aanwezig waar zijne bevrediging eene gunstige verandering ten gevolge had. Eene aanwijzing dien-aangaande behoort tot de moeijeligheden.

Na dit algemeenen woord over de diaetctiek in acute ziekten, stellen wij ons voor, meer in 't bijzonder die der locale ziekten te behandelen.

Bronchitis, pneumonia, pleuritis vereischen eene antiphlogistische behandeling, en zorgvuldige vermindering van iedere inspanning der adenhalingsorganen. Rust in het bed, met eene behoorlijke bedekking, in eene gelijkmatige, noch koude, noch al te warme temperatuur zijn aanbevolen. De dieet zij tot de grootste hevigheid der ontsteking geweken is, uiterst matig, hoogstens veroorlove men zich eenig gersteslijm, om te gelijk tot drank en tot voedsel te dienen. De dorst, die bij pneumonie nog al hevig is, lessche men in geen geval door andere dranken, dan door laauwarme zachte. Zoodra de koorts ophoudt, of althans aanmerkelijk verminderd is, kunnen de lijdens matig gevoed worden: 's morgens en 's avonds melk, en des middags eerst slijmachtige en later bouillonsoepen; naarmate dit alles goed verdragen wordt, klimt men hiermede langzaam. In het tijdperk van grijze hepatitis zal men de behandeling met cortex door goed voedende middelen moeten ondersteunen. Bij den gastrischen en bilieusen vorm, of liever bij zoodanige complicatie der pneumonie kan een afkooksel van rad. graminis benevens eene matige dieet van moesgroenten, die rijk aan plantenzuren zijn, van nut zijn, terwijl de typhouse vorm, die doorgaans in verzwakte individus

voorkomt, zeer spoedig een meer analeptischen kost vordert.

Bij pleuritis kan de gerstedrank eerder vervangen worden, door andere zacht voedende echter indifferente middelen, dewijl de koorts spoediger verdwijnt. Het na de ontsteking overblijvende exsudaat vordert dan eene meer voedende dieet, ten einde middellijk door versterking der krachten, de opslorping te bevorderen. Bouillon, eieren, kalfsvleesch, melk komen dan vooral in aanmerking, vereenigd met groenten, welke weinig onverteerbare stoffen bevatten.

Peri- endo- en myocarditis komen in behandeling veel met elkander overeen; zij eischen eene betrekkelijk krachtige antiphlogose.

Aandoeningen van het hart ziet men heviger worden, door lichaamsbeweging, door geestrijke dranken, sterke koffij, gemoedsaandoeningen, enz. Bij ontsteking is het dus ten volle raadzaam deze te vermijden. Rust naar ligchaam en naar ziel is eene stellige behoefte, daarbij koele temperatuur en ligte bedekking. In den beginne moet men zich bepalen bij een zeer zachten, niet prikkelenden kost; uitsluitend plantenvoedsel en melk, alsmede verkoelende, met mineraal of plantenzuur bezwangerde dranken zijn bij hevige koorts of bij plethorische individus noodzakelijk. Later in het herstellingstijdperk kan men meer voedsel geven, doch moet niet spoedig tot eene krachtige voeding overgaan.

Alle voedingsstoffen en dranken, die het vaatstelsel kunnen aanzetten, blijven langen tijd verboden; sterke thee, koffij, sterkedrank, bier en wijn in eenige hoeveelheid zijn ten strengste af te keuren. De beide laatste

kunnen echter in geringe hoeveelheid en vermengd met water, bij den middagmaaltijd genuttigd, zeer geschikt zijn, tot het onderhouden der krachten. Vooral wordt hiertoe goed bitter bier (Deventerbier) en goede oude wijn met selterswater gevorderd.

In het verloop van hartziekten kan het gebeuren dat de pols klein en intermitterend wordt, de venae jugulares opzwellen, de zieke neiging tot flauwte heeft, de huid koel wordt, in één woord, dat paralyse cordis dreigt; het gebruik van tonica, stimulantia is dan bijzonder aangewezen. Bourgogne, portwijn, Madera kan men dan bij oetlepels toedienen, tot de dreigende verschijnselen gebeterd zijn.

Gastritis, gastro-enteritis, enteritis catarrhalis. Van groot gewigt is de diaetetica in deze ziekte. Het betreft hier het orgaan, waarmede de voedsels ten innigste in aanraking komen.

Hevige pijn, die met eene algemeen verhoogde gevoeligheid van den lijder gepaard gaat, brandende dorst, braken, meteorismus zijn de kenmerkende verschijnselen, wier bestrijding dikwijls alle middelen trotseeren. In het eerste stadium van ontsteking heeft het doorslikken van stukjes ijs, alle 5—10 minuten aangewend, soms gunstige resultaten geleverd. Het schijnt de hyperaemie van het slijmvlies te verminderen en de dorst eenigzints te lesschen. De herhaalde begeerte naar drank kan men nog voldoen door het toedienen van kleine teugen gerstewater, volgens sommigen ook door koolzuurhoudend water, selters- of sodawater. Daarbij is eene rustige houding aanbevolen, vermijding van alles, wat den geest of het

gemoed zou kunnen aandoen, eene zachte temperatuur, warme bedekking, en vooral het warmhouden der extremiteiten, welke dikwijls marmerkoud zijn. Men moet trachten deze laatste door wrijving met alcoholica te verwarmen. Tot de belangrijkste verschijnselen van ontsteking verminderd zijn, is eene strenge dieet noodzakelijk; men bepale zich dan hoofdzakelijk tot de reeds genoemde dranken. Het geringste in dit tijdperk toegediend wordt dikwijls niet verdragen, vooral bij ontsteking der maag, waar zelfs de zachtste indifferente stoffen braking opwekken. Later beginne men den lijder kleine hoeveelheden melk, slijmige soepen, hoenderbouillon met groote tusschenpozen toe te staan, terwijl men daarenboven nog koolzuurhoudende dranken laat drinken. Tot het toedienen van vaste spijzen ga men niet te spoedig over, zelfs in het herstellingstijdperk moeten deze zooveel mogelijk vermeden worden. In dit tijdperk kan de toediening van voedsels, met verstand aangewend, van veel nut zijn, maar daarentegen veel nadeel berokkenen, indien zij te vroeg, of te veel, of door eene slechte keuze aangewend wordt. De voedingsmiddelen die zich indifferent verhouden en toch voedende eigenschappen bezitten, die gemakkelijk te verteren zijn, weinig foccale stoffen leveren en geene aanleiding geven tot flatulentie of vermeerderde darmcontracties verdienen de voorkeur. Bovenal zijn hier te noemen eijeren, bouillon, sago, arrowroot in vereeniging met eenen teug rooden wijn of Madera, ten einde den smaak te bevredigen. Daar waar diarrhoea aanwezig is, kan men eiwit met salebalkooksel, rijstwater en het dec. album Sydenh. met gunstig gevolg toedienen. Langzamerhand

verbinde men deze met bittere en versterkende middelen, onder meer anderen noemen wij molsalade (leontodon taraxacum), cichoreum, andijvie.

Bij deze aandoeningen mag nooit verzuimd worden, den toestand van het gastro-intestinale slijmvlies gade te slaan, en naar dezen den leefregel in te rigten. Geeft deze geene bijzondere aanwijzingen, men ga dan over tot eene goede voeding afhankelijk van de individuele constitutie, echter houde men in het oog, dat zelfs de geringste afwijking den bestreden toestand kan terugroepen. Men klimme daarom zeer langzaam en zeer voorzigtig. Nog langen tijd is het raadzaam, zich te onthouden van al te koude, opwekkende, prikkelende, specerijachtige, winden en kolijkverwekkende, rauwe en moeilijk verteerbare spijsen en dranken.

Hepatitis. Bij al het duistere en onbekende dat de ziekteprocessen, in den lever gezeteld, opleveren en de weinige toegankelijkheid voor eene heilzame therapie, heeft men menigmaal ondervonden, dat eene matige antiphlogose in het begin der ziekte te verkiezen is. Echter dient zij matig te zijn, en van niet langen duur, dewijl juist lijdens aan hepatitis spoedig kennelijke verschijnselen van uitputting toonen. Het is dus taak, spoedig eene meer voedende diaetetiek aan te wenden, ten einde het ligchaam kracht te geven om de ziekte te weerstaan.

In het begin van hepatitis is het raadzaam eene meer verkoelende dieet voor te schrijven; limonaden van planten- en mineralezuren, gerstewater met citroensap, wijnsteen- en koolzuurhoudend water. De doorgaans

bijkomende verschijnselen van maagkatarrh, de beslagen tong, flauwe bittere smaak, gebrek aan eetlust verhinderen ook alsdan, andere spijzen toe te dienen. Blijft de maagkatarrh aanhouden, en is braking aanwezig, dan toonen bruispoeder en ijs zich nuttig.

Zijn de ontstekingsverschijnselen verdwenen, dan schrijft de therapie voor, oplossende, bittere middelen (b. v. taraxacum, fumaria, chelidonium); de diactetiek kan de werking dezer op eene gunstige wijze bevorderen door hui, karnemelk, ijzervrije, alcalische zoutbronnen (Kalrsbad, Mariënbad, Elger, Kissingen, Vichy). In het verder verloop geven men een zacht voedenden kost, bestaande uit melk, witte vleeschspijzen, plantaardig voedsel, bladgroenten, gekookt fruit, welke dieet nog meer versterkend moet wezen, indien de hepar blijken geeft van abscesvorming. De krachten te ondersteunen, is alsdan de rationele behandeling.

Nephritis en Cystitis. Nephritis kenmerkt zich soms door eene hyperaemischen toestand van een of van beide nieren met een albuminoïed exsudaat, dat spoedig eene teruggaande ontwikkeling ondergaat, vervolgens door albuminurie met koorts, welke bij den overgang in verettering eene typhoïed karakter aanneemt. Eene andere vorm van nierontsteking is die waar het exsudaat croupous is. Beide gaan vergezeld van eene overvloedige afscheiding van urine, bovendien koorts, oorzaken welke een spoedig verval van krachten teweeg brengen. Gaat de ontsteking in verettering over, dan verkrijgt zij een bedenklijk karakter, hetwelk gegrond is op de blijkbare uitputting van den lijder.

De therapie moet hier vooral letten op het sthenische of asthenische karakter der ontsteking. Bij de eerste kan eene sterke antyphlogose nut aanbrengen, bij de laatste kan men door eene matige zelfs schaden. De krachten van den lijder te onderhouden en te herstellen, is dan eene poging die met een gunstig resultaat kan bcloond worden, terwijl de sthenische vorm tot het verminderen der ontstekingsverschijnselen een strengen leefregel volgen moet. De uiterlijke omstandigheden van den lijder laten dit echter niet altijd toe. De krachtsvermindering komt hier reeds vroeg te voorschijn. Men drale dan niet dien strengen leefregel door een zachten, niet prikkelenden, schoon voedenden kost te veranderen.

Het is een der hoofdregels in de therapie van de acute ziekten der pisorganen, dat alle middelen vermeden moeten worden, die de organen eenigzins zouden kunnen prikkelen. Zouten en diuretica van anderen aard, zijn derhalve tegenaangewezen. De diaetetica neemt dezen regel over en verbiedt die voedsels en dranken die prikkelend op de nieren zouden kunnen werken, zoo als pisdrijvend plantaardig voedsel, specerijen, alcoholica, enz. Daarentegen zijn zachte, demulcerende, slijmige dranken, afkooksels van althaeawortel, lijnzaad, gerstenat, emulsies van amandelen aanbevolen. Verder is het wenschelijk, door baden en veel drinken de huiduitwaseming te bevorderen, ten einde van de nieren af te leiden. Braking en stoornis in de spijsvertering, die zich dikwijls te gelijker tijd voordoet, bekampe men met toediening van ijs en koolzuurhoudend water, en het leggen van mostaardpappen op de maagstreek.

Lijders, die van stonde af aan reeds verzwakt en verarmd er uit zien, waar de ziekte het asthenisch karakter heeft of aanneemt, kan men reeds vroeg een analeptischen kost toedienen, bestaande uit melk, eikelkoffij, chocolade, eijeren in verschillende vormen toebercid, gebraden vleesch, bouillon met zetmeelhoudende stoffen vermengd, gemakkelijk te verteren groenten en vruchten, wanneer zij goed rijp zijn. Het dagelijksch gebruik van een weinig ouden wijn, met water of selterswater vermengd, kan tevens nuttig zijn.

In het herstellingstijdperk is het raadzaam nog lang de verboden middelen te mijden, daarbij veel rust houden, weinig loopen of rijden, en steeds een goed voedzamen niet prikkelenden kost te gebruiken, ten einde recidiven te voorkomen.

Encephalitis, meningitis. Bij deze moet men alles trachten te voorkomen, wat de hersenen eenigermate kan prikkelen. Volmaakte rust, duisternis in de kamer, stilte, schrale kost, zorg voor den stoelgang, koele en in het eerste tijdperk zelfs koude temperatuur, koude op het hoofd, door verwijdering van elke bedekking, door het afscheeren der haren, door aanwending van koude omslagen, ijs, door het gebruik van paardenharen of lederen kussens. De dieet moet langen tijd zeer matig en weinig voedend zijn; plantenvoedsel in matige hoeveelheid gebruikt, kan nuttig zijn, daarbij koele, zuurachtige dranken, gerstewater met sap van citroenen of china's-appelen. Dranken, die het vaatstelsel aanzetten, zoo als koffij, thee, chocolade, zijn in de eerste dagen te vermijden. Is er grond om te vermoeden, dat de ontsteking

in abscesvorming is overgegaan, dan komt eene krachtige voeding van pas. Vleeschspijzen en eijeren moeten dan toegediend worden. In het herstellingstijdperk moet men zich nog lang onthouden van alles, wat de hersenen prikkelen kan, namelijk, inspanning van den geest en gemoedsbeweging. Bovenal ga men elk gebruik van geestrijke dranken tegen; ook bier is schadelijk, zelfs dan, wanneer een versterkende leefregel noodig is.

Over de Voeding in Koortsen.

Febres intermittentes. Wij onderscheiden bij deze eene diaetetische behandeling van den koortsaanval en van den koortsvrijen tijd. De eerste moet zich ten doel stellen de koorts te leiden, en de gewigtigste verschijnselen te verzachten, de andere moet den lijder voor eenen nieuwen aanval voorbereiden of dienen tot ondersteuning der therapeutische behandeling.

In het algemeen is bij *febres intermittentes* noodig eene strenge dieet ten aanzien van rust, lucht, huidverzorging, spijs en drank. Zoodra het stadium *frigoris*, of zelfs de voorboden aanwezig zijn, is rust des ligchaams en des geestes een vereischte; de lijder moet daartoe het bed houden, en in eene matige, gelijke temperatuur verblijven, alle inspanningen van den geest, opwekkingen des gemoeds, of hevige indrukken vermijden. Men drage alsdan zorg voor eene matig warme, echter niet benaauwende kleeding en dekking, late den lijder laauwarme thee, limonade of selterswater drinken. Daarentegen mag gedurende het stadium *caloris* de temperatuur iets verminderd worden; echter is het raadzaam de matig warme

dekking niet te veranderen, ten einde het stadium sudoris niet verhinderd worde. Is dit eenmaal aanwezig, dan bescherm men den lijder tegen alle koudevatting, late hem tot den afloop in dezelfde verhouding, en drooge daarna het hoofd en de ledematen af met flancl.

De hoofdpijn, die den aanval doorgaans vergezelt, en eerst nalaat in het stadium sudoris, trachte men naar omstandigheden met omslagen van koud water en azijn, een mostaardpap in den nek, of aan de kuiten, of icts dergelijks te verligten.

Het toedienen van voedsel is in den aanval nadeelig, terwijl goed gekozene dranken gunstig zijn, door den dorst te lesschen en de circulatie te matigen. Limonaden van citroensap, of andere vruchtensappen (bessensap), honigazijn komen daartoe in aanmerking, welke, naar omstandigheid, vereenigd met slijmige dranken kunnen toege diend worden.

In den koortsvrijen tijd is nog een rustig, gelijkmatig warm régime noodig. Men moet dan steeds voorzigtig zijn met de toediening van spijzen, en nimmer verzuimen den toestand der spijsverteringsorganen te raadplegen. In den beginne bepale men zich alleen bij de plantaardige voedsels; afkooksels van brood, sago, rijst, gekookt ooft, bijv. appelen- of pruimenmoes, 's morgens een beschuit in thee zijn doorgaans voldoende; later zal eene meer dierlijk dieet noodzakelijk zijn.

Bij febres intermittentes, die een abnormalen vorm aangenomen hebben, mag men vooral veel verwachten van eene goede, te regter tijd aangewende diactetick. Met alle kracht moet zij bij deze de gevaar aanbren gende

verschijnselen trachten te bestrijden, dewijl in den aanval zelven doorgaans de specifieke geneeswijze moet nagelaten worden, en deze juist het leven in gevaar brengt.

Men brengt deze febres intermittentes perniciosae tot twee groepen terug, waarvan de eene betrekking heeft op eene aanmerkelijke verheffing van een der tijdperken van den koortsaanval (febres algidae, diaphoreticae), de andere op eene complicatie van ongewone verschijnselen of eene groep van ongewone verschijnselen. Meestal zijn het schijnbare ziekte-toestanden van enkele organen het zenuwstelsel, spijsverterings- en ademhalingsorganen, veroorzaakt door spoedige en gevaarlijke verschijnselen van congestie.

Bij aanmerkelijke verheffing van het stadium frigoris, is een goed warm régime noodzakelijk; benevens eene warme bedekking en warme dranken, moet men, ten einde de circulatie in de peripherie te herstellen, de huidoppervlakte met warmen flanel, met kamferbrandewijn of warmen azijn doortrokken, wrijven. Om dit laatste doel nog meer te bereiken, wordt de aanwending van sterke huidprikkelers, mostaardpappen, kokend water op de borst en ledematen aangeraden.

Analeptica, waaronder vooral sterke koffij, wijn kunnen noodig zijn, indien de lijder in dit tijdperk kennelijk collabeert.

Tegenover den algieden vorm staat de diaphoretische, waarbij koude en hitte nauwelijks iets abnormaals opleveren, het zweeten daarentegen bovenmatig wordt en zoo den lijder spoedig uitput. Terwijl de huid door wasschingen met azijn en water eene bijzondere zorg

verdient, die men alsdan inwendig zuurachtige, verkoelende dranken, of ook, als de krachten dit schijnen te vereischen, wijn, bouillon en wat dies meer zij, toe. Verder vermane men uitdrukkelijk den lijder rustig te blijven liggen, daar door beweging van het ligchaam zeer spoedig flauwte (*lipothymia*) kan ontstaan, die den dood oogenblikkelijk ten gevolge kan hebben. Is het tijdperk voorbij, dan bevrijde men de huid door zachte wrijving met drooge doeken van de aanwezige zweetdruppels, om een lastig *miliaria* uitslag te voorkomen.

Ten opzichte der andere groep, waar schijnbare ziekte-toestanden van enkele organen aanwezig zijn, behandel men deze alsof zij werkelijk aanwezig waren. Daar waar de therapie indicatiën geeft, rigt men de diactetische behandeling overeenkomstig in.

Febres gastricae, biliosae zijn aanhoudende koortsen, met katarrhale aandoeningen der maag en galwegen, of tevens met een irritatietoestand van de lever. Alle verschijnselen van *gastricisme* en *polycholie* zijn bij deze doorgaans sterk uitgedrukt, bovendien koorts, beginnende met afwisselende koude en warmte, totdat de lijders zeer heet zijn, frequente pols met geringe remissie in den morgen, hevige hoofdpijn, delire, nu eens *diarrhoea* dan weder *constipatie*.

De dieet moet streng zijn; onthouding van vet en dierlijk voedsel, *spirituosa*, specerijen, daarentegen toediening van watersoepen; zure verkoelende dranken, gekookt water met citroensap, bessensap, vruchten zijn aan te bevelen. De lijders moeten in eene meer koele dan warme temperatuur verblijven, de atmosfeer moet zui-

ver zijn, de dekking gering en in gevallen, waar de huid brandend heet is, moet men wasschingen van azijn en water, ook chloorwater aanwenden.

Neemt de koorts een typhoiden vorm aan, dreigt dissolutie van het bloed, dan moeten minerale zuren met versterkende middelen toegediend worden.

Febris catarrhalis is eene febris continua met eene katarrale aandoening der slijmvliezen; die der ademhalings- en spijsverteringsorganen zijn het meest aangedaan. Behalve de aan koorts en catarrhus eigen verschijnselen merkt men bij deze nog op, dat er eene afwisselende neiging tot zweeten bestaat, daarbij zwaarte in het hoofd en de beenen, gebrek aan eetlust, onregelde in het begin meestal trage ontlasting. Het ruime zweet kan zelfs uitputting ten gevolge hebben, overigens blijft dikwijls eene groote zwakte over.

De dieet moet in den beginne spaarzaam zijn, en hoofdzakelijk uit slijmige dranken en dergelijke voedingsstoffen bestaan, verder gekookt ooft, vijgen, rozijnen, zachte plantenzuren, honigazijn. Den dorst lessche men met selterswater. Vleeschspijzen, wijn, bier en andere prikkelende middelen moet men vermijden. Later, wanneer uitputting dreigt, of reeds aanwezig is, komen analeptica te pas: bouillon, eijeren, melk, in enkele gevallen ook wijn. Men late den lijder overigens in een matig warm régime met ligte dekking verblijven.

Febris inflammatoria is eene febris continua, welke aldus genaamd wordt, omdat zij gelijkt op die, welke ontsteking vergezelt. Zij komt vooral voor bij volbloedige, krachtig gebouwde, sanguinische menschen,

dikwijls na sterke gemoedsbeweging, inspanning, hitte, onderdrukking van bloedvloeijingen. De lijdens hebben een snellen, vollen, harden pols, verhoogde huidwarmte, drooge slijmvliezen, congestieverschijnselen naar hersenen en longen, gesloten alvus, enz.

Alle schadelijke invloeden moeten bij deze lijdens noodzakelijk verwijderd worden. Rust des geestes en des ligchaams in een matig verlicht vertrek, meer koele dan warme temperatuur, horizontale ligging, bij voorkeur op een paardenharen matras, met verhooging van het hoofd, welke dikwijls met eene zittende houding moet afgewisseld worden, ligte bedekking, zuivere atmosfeer zijn aan te bevelen. Alles moet men verwijderen wat de circulatie kan aanzetten. De dieet moet zich bepalen tot een dunnen, indifferenten kost, benevens een rijkelijken toevoer van verkoelende dranken. Daartoe dienen gerstedrank met citroensap, bessensap, azijn, honigazijn.

Bij hevige hoofdpijn of hersenhijperaemie, die dikwijls bloedonttrekkingen vordert, legge men koude omslagen, met water en azijn of met ijs op het hoofd, terwijl men voorkomend braken door koolzuurhoudende dranken tracht tegen te gaan.

Indien febris inflammatoria een ongunstigen uitgang neemt door zoogenaamde dissolutie van het bloed (f. putrida), dan zal eene andere behandeling noodig zijn. Passive bloedvloeijingen, delirium, convulsive bewegingen, onrust, dofheid, daarbij decubitus zijn doorgaans hare gevolgen, welke bovenal eene zuivere koele atmosfeer, wasschingen van het gezigt, de handen en voeten met water en azijn eischen, verder versterkende middelen met minerale en

plantenzuren, afkooksels van brood met wijn en eijeren, bouillon met Rhijnwijn.

De plaatsen die tot doorliggen voorbeschikt zijn, verzuime men niet met brandewijn of kamferspiritus te wasschen.

Febris ephemera benigna, geeft geene hevige verschijnselen en is den lijder niet uitputtend, komt doorgaans voor bij jonge sanguinische individus na sterke vermoeijenis, inspanning van den geest, sterke gemoedsbeweging, stoornis in de menstruatie.

De lijder moet bij deze koorts in zoodanige temperatuur verblijven, als bevorderlijk is voor de huidfunctie. Veel drinken is nuttig, vooral van limonade, water met citroensap. Daarenboven is bij lijders aan deze koorts aanbevelenswaardig, om zich gedurende eenige dagen van alle stoffen te onthouden, die het vaatstelsel zouden kunnen aanzetten; koffij, thee, spiritualia, dierlijke spijsen zijn daarom verboden.

Typhus. Men onderscheidt twee hoofdvormen typhus abdominalis en typhus cerebralis of exanthematicus, welke beide als naauw aan elkander verwante, maar toch als verschillende ziekten te beschouwen zijn.

De verschijnselen die aan beide eigen zijn, kunnen in het algemeen toegeschreven worden aan congestie toestanden, en aan eene infectie van het bloed, ten gevolge van een nog onbekend agens. In den beginne hebben de eerste, in het latere verloop de tweede de bovenhand. Bovendien geven de verschijnselen van typhus abdominalis eene kennelijke stoornis in het darmkanaal aan, die zich onder andere uit door sterke diarrhoea, en patho-

logisch anatomisch blijkt, door zwelling en verzwering der glandulae peijerianae en solitariae.

De behandeling van deze ziekten heeft sedert langen tijd vele geneeswijzen in het leven geroepen, die door eenigen aangeprezen, door anderen geheel zonder cenige waarde bevonden werden, tot dat men eindelijk, uitgaande van de groote uitputing door de hevige koorts, verhoogde temperatuur, vermeerderde ureumproductie en overvloedige uitscheidingen, en als het meest overcomende met de ervaring, algemeen het beginsel aangenomen heeft, de krachten des lijders door diaetetische maatregelen te behouden, terwijl men verder alle schadelijke, vooral verzwakkende invloeden tracht te verwijderen, en de dreigende verschijnselen tracht te bestrijden. Terwijl dus aan de therapie opgedragen is om zich tot eene symptomatische behandeling te bepalen, is aan de diaetetiek den taak opgelegd, hare middelen aan te wenden tot wering van alles, wat de verschijnselen zou kunnen verergeren, en tot herstelling van het verlies, hetwelk de ziektevorm noodwendig mede brengt. Op die wijze kan in de meeste gevallen een doodelijke afloop voorkomen worden. Zij mag echter daarbij niet den toestand van het darmslijmvlies en van de hersenen uit het oog verliezen, maar moet uit deze eene indicatie tot handelen ontleenen.

De diaetetische behandeling moet zich vooral tot taak stellen, den lijder in eene steeds zuivere atmosfeer te doen verblijven, door veelvuldig openzetten der ramen, het spoedig wegruimen der uitwerpselen en door groote zindelijkheid; de temperatuur moet koel zijn. Indien de

koorts hevig en de huid brandend is, zijn koude waschingen van het hoofd en de ledematen, met azijn en water nuttig. Prikkelende middelen, b. v. kamferbrandewijn, kunnen nuttig zijn, als er groote slaphed der huid met niet critische zweetafscheiding aanwezig is; zij werken meestal zeer weldadig, afleidend, bedarend en zweetdrijvend. Bij hevige hoofdaandoeningen (delirium) zijn blazen met ijs, tegen het voorhoofd gelegd, dikwijls verlichtend, welke handelwijze men versterken kan door mostaardpappen, met micrikswortel gemengd, aan de kuiten te leggen. Men verschoone den lijder van iedere opwekking der zinnen en van den geest, inzonderheid moet een sterk licht gematigd worden. Verder verzuime men niet, den lijder dagelijks te onderzoeken, ten einde nog een lastig decubitus te kunnen verhoeden, hetwelk gemakkelijker is, dan, wanneer het zich eenmaal ontwikkeld heeft, te beperken; men zorge daarom dat de lijder niet altijd op den rug ligt maar dikwijls van ligging verandert, dat het bed altijd goed opgemaakt is, en hij niet in de faeces liggen blijft, wanneer de ontlasting hem ontloopt. Zoodra zich roode plekken vertoonen, wassche men deze meermalen met brandewijn.

De dieet moet in de eerste week, wanneer de verschijnselen in het algemeen tot congestietocstanden terug gebracht kunnen worden, uit eenen ligt voedzamen kost bestaan, en zeer voorzigtig aangewend worden. Lebert raadt aan den tyhuslijders 's morgens en 's avonds 12 oncen versche melk, en 's middags dunne slijmige soep, bestaande uit arrowroot of sago toe te dienen.

In de 2e of 3e week, wanneer de verschijnselen van

anaemie op den voorgrond treden, moeten de slijmige soepen door bouillon en hoendersoepen vervangen worden; bij groote zwakte, kleinen pols- en hartslag, voege men bij deze soepen een à twee eijeren, en diene den lijder naar zijne individualiteit 2—4 of meermalen daags een lepel goeden wijn toe. Verder onthoude men zich vooral van alle voedingsstoffen, die het darmkanaal eenigzints zouden kunnen prikkelen, zooals vele vaste spijsen doen, maar trachte onder de reeds genoemde voeding, den lijder het herstellingstijdperk in te leiden. Is dit aangebroken, dan nog moet de lijder in zijne dieet zeer zorgvuldig worden bewaakt. Men moet zich nog lang tot eenen vloeibaren voedenden kost bepalen, van dezen dikwijls kleine hoeveelheden gebruiken, en gedurende 5 à 6 weken vermijden al wat zwaar te verteren, windenverwekkend, zuur en prikkelend is, ten einde eene stoornis in de spijsvertering te voorkomen, die de ergste gevolgen, als belette likteekenvorming, hevige diarrhoea, zelfs darmdoorboring kan na zich slepen. Al lengskens beginne men den lijder verschillende vleeschsoorten te geven: gevogelte, kalfzwezerik, gebraden kalf- en rundvleesch, lamscotelletten, visch, later met bijvoeging van ligt verteerbare groenten, jonge wortelen, als ook gekookt ooft in geringe hoeveelheid.

T H E S E S.

I.

Zelfs daar, waar de kans van genezing met of zonder hevige middelen gelijk staat, of waar het voordeel der active methode niet zeer groot is, moet men aan de expectative methode de voorkeur geven.

II.

Voor de neuralgiën is de *inoculatie*-methode van de narcotica aan te bevelen.

III.

Maagverweeking is een lijkverschijnsel.

IV.

De toestand welke men noemt Uraemie, is het gevolg van omzetting van Ureum, en niet van de aanwezigheid van Ureum in het bloed.

V.

De naar suiker ruikende adem is van diagnostische waarde bij diabetes mellitus.

VI.

Het is waarschijnlijk, dat de art. hepatica ook materiaal levert voor de galbereiding.

VII.

Er bestaat bij croup geen spasmus glottidis.

VIII.

Het pathogenetisch moment, „katarh van den ductus choledochus” voor icterus is twijfelachtig.

IX.

Bij inwendige borstwonden is het onderzoek met het stilet af te keuren.

X.

Bij breukbeklemming kunnen anaesthetica van dienst zijn.

XI.

In twijfelachtige gevallen is het beter eene aderlating te doen, dan na te laten.

XII.

Het aanwenden der baarmoedersonde, ter onderkenning van knikkingen is gevaarlijk.

XIII.

De toediening van *secale cornutum* tijdens de baring, is gevaarlijk voor het leven van het kind.

XIV.

Bij hevige inwendige baarmoederbloedvlocijingen is de ontleding der baarmoeder door het inbrengen der hand, het snelst en zekerst werkend middel.

XV.

Teregt zegt FLAMANT: „La plus précieuse qualité d'un accoucheur est de savoir attendre.”

XVI.

Eine Aufgabe der Kunst besteht in den acuten Krankheiten, d. h. in den vom Fieber begleiteten darin, nicht die vorgehenden Prozesse beseitigen zu wollen, sondern dieselben nur, wie schon HIPPOCRATES dies lehrte, vor Excessen zu bewahren.

C. A. W. RICHTER.

XVII.

De constitutio epidemica is van stelligen invloed op de behandeling der ziekten.

12. The first part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

13. The second part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

14. The third part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

15. The fourth part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

16. The fifth part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

17. The sixth part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

18. The seventh part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.

19. The eighth part of the book is devoted to a general introduction to the subject of the history of the world.